

Viipuri - vanha suomalainen olutkaupunki¹

Mikko Tyni

Jo 1403 kaupunkioikeudet saaneesta Viipurista tulee useimmille varmaankin ensiksi mieleen ikoninen linna, jollekin kenties kevyen musiikin säkeet "kaupungista, jossa tanssia sai arkena ja sunnuntaina", saattaapa jonkun mieleen kirvota kaupungista jatkosodan viimeisenä kesänä käyty epäonninen lyhyt taistelukin. Kuitenkaan harva nykyihminen osaa sijoittaa tätä entistä kaupunkiamme keskeiselle sijalle maamme olut- ja panimohistoriassa, vaikka onkin vankka perusta sille, että tämä olisi miellelyhtymänä täysin vertailukelpoinen edellä mainittuihin. Pysin tässä alustuksessa nyt lyhyesti avaamaan tätä puolta Viipurin historiasta, painottaen erityisesti ajanjaksoa 1800-luvulta viime sotiemme aikaan. Tätä seurannut neuvosto-aika ja nykyvenäläinen Viipuri on tarkoituksellisesti rajattu aiheen ulkopuolelle.

Germaanisperäisesti "pyhää paikkaa" tarkoittavan Viipurin seutu varhaisine linnarakennelmineen päätyi pysyvämmiin ruotsalaisiin käsiin vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauhan myötä. Varhaisin tunnettu oluthistoriakin juontaa tältä kaudelta: tiedetään, että 1500-luvulla Viipurin linnaan tuotiin säännöllisesti humalaa Danzigista ja Königsbergistä Tallinnan kauppiaiden välityksellä ja linnassa pantiin useampaakin olutlajiketta, ainakin ns. voutiolutta². Linnayhteisöstä versonut kaupunki pysyi valloitusyrityksistä huolimatta Ruotsin valtakunnan otteessa aina vuoteen 1710, jolloin osana Suurta Pohjan sotaa **Pietari Suuren** joukot valtasivat kaupungin jäisen Suomenlahden yli vyöryen. Seurasi yli 200 vuoden mittainen venäläinen kausi, jonka kestäessä Viipuri muovautui merkittäväksi satama- ja kauppakaupungiksi Suomenlahden pohjoisrannikolla.³ Jo 1400-luvulla luvulla linnanmuurien sisäänsä sulkemassa kaupungissa tiedetään olleen ns. kiltatupia, joissa läpikulkumatalla olleet kauppiat ja merimiehet tapasivat kohottaa tinatuoppeja pyhimyksille. Nämä saivat maltaisen sisältönsä lähikulmilta, sillä kaupungissa mitä ilmeisimmin askaroi useampikin oluentekijä. Valomerkki tuohon aikaan kylläkin tuli jo varhain: kaupungit portit ja samalla kapakat oli nimittäin tapana sulkea iltayhdeksältä. Viipurin asemaa kauppakaupunkina kiihdytti 1550-luvulta järjestely, jossa viipurilaiset kauppiat toimivat välittäjän asemassa hansakauppiaiden ja venäläisten välillä. Tämä oli omiaan lisäämään myös kapakoiden suosiota, joka luonnollisesti alkoi edellyttämään sääntelyn kiristämistä. Oluen anniskelu rajattiin 1600-luvun alussa määrättyjen porvarien erivapaudeksi - kerätty olutvero käytettiin mm. kaupungin muurien kunnossapitoon. Näihin aikoihin määrättiin myös panimoiden ja polttimoiden vastaisesta sijoittumisesta muurien ulkopuolelle tulipalovaaran vuoksi - useimpien keskiaikaisten kaupunkien tapaan myös Viipuri oli ehtinyt kertaalleen palaa perusteellisesti. Mainittakoon, että 1700-luvun alussa jolloin ensimmäistä kertaa voitiin sanan varsinaisessa merkityksessä puhua ravintolatoiminnasta, ajan suosittu ilmiö olivat *kellarit*, jotka Viipurissakin tapasivat jakautua parempien ja rahvaampien asiakkaiden puoliin. Myös juomatarjonta heijasteli tätä sosiaalista

¹ Pidetty esitelmänä Oluтокulttuuriseura ry:n Helsingin paikallisosaston kuukausikokouksessa elokuussa 2017

² Malminen 1987

³ Hietanen 2007

jakoa: olut oli leimallisesti vähäväkisempien juoma, siinä missä viinit ja konjakit kuuluivat toisella puolen salia.⁴

Näihin aikoihin ajoittuu myös tiettävästi varhaisin kirkonkirjoihin viety merkintä oluentalmuksesta Viipurin seudulla, nimittäin maininta Wallen -nimisellä tilalla toimineesta oluenpanija **Simonista** vuodelta 1697. 1700- ja vielä 1800-luvuilla kaupungissa ja sen ympäristössä vaikutti useampiakin yksittäisiä oluenpanijoita, toiminta oli pienimuotoista ja kotikutoista.⁵ Samaan aikaan ravintolatoiminta alkoi jo olla kansainvälisissä käsissä: 1700-luvulla aloitti toimintansa italialaisen **Giovanni Mottin** majataloravintola ja 1830-luvulla Seurahuone, jota isännöivät hannoverilainen **Johann Diedrich Hoffmann** ja myöhemmin baijerilainen **Frans Edig Ehrenburg**. Sittenmin herrat olivat ravintolatoiminnassaan verisiä kilpailijoita. Aempia säätyjä palveli Suur-Viipurin alueella kaikkiaan 14 kapakkaa, joiden tarjonta kattoi ruoan, majoituksen ja ainakin ajoittain myös kaupallisen naisseuran. Kuuluisin näistä oli ilmeisesti vapaamielisyyttään nimelläänkin korostanut Amsterdam. Uusia puistoja kaavoitettiin ja näihin avattiin vaihtelevalla menestyksellä ulkoilmaravintoloita, hieman saksalaisessa biergarten-hengessä - olivathan asialla jälleen edellä mainitut Hoffmann ja Ehrenburg.⁶

1800-luvun puolivälissä teollinen vallankumous saavutti myös Viipurin ja **Erik Akselinpoika Tottin** aikaisten kaupunginmuurien purkaminen alkoi, avattiinpa vielä Saimaan kanavakin vesiyhteydeksi sisämaahan. Tässä vaiheessa alkoi myös nykyaikainen oluentalmustus Viipurissa: ensimmäisenä panimoyrittäjänä oluen, siman ja sahdinvalmistusosoikeuksineen aloitti 1843 saksalainen **Fredrik Neufeld**, joka ennätti tehdä tarvittavat laitehankinnat, mutta katosikin sitten ulkomaille maksamatta näitä. Neitseelliset laitteet hankki nyt omistukseensa tukkukauppias **Anton Alfthan**, joka niiden varassa perusti kaupungin laidalle Pantsarlahteen oluttehtaan vuonna 1845. Mainittakoon, että Alfthanille näin siirtyneestä yksinoikeudesta seurasi tyypillinen monopoliongelman: itsensä kaupunginviskaalin piti lopulta puuttua olutpullojen jatkuvaan pienenemiseen hintojen pysyessä muuttumattomana! Anton Alfthanin kuoltua jatkoi toimintaa hänen poikansa **Otto**. Alfthanit pitivät hyvälaatuisen oluensa tunnettuudesta huolta: jo 1850 -luvulla otettiin käyttöön "A.A." -merkityt korkit ja etiketit. Alfthanien suvulla säilynyt Pantsarlahden oluentalmustus siirtyi sittenmin konkurssin myötä kattiloistaan paremmin tunnetun Hackman & Co:n omistukseen osana Havi-osakeyhtiötä, kunnes toiminta kokonaan päättyi 1881. Alueen suomalaiseen kadunnimistöön jäi kuitenkin näistä vaiheista muistoksi Mallaskatu.

1860-luvulla oluentalmituksen Viipurissa aloittivat myös saksalaissyntyiset yhtiökumppanit **Wilhelm Rothe** ja **Julius Dippel** nimellä Yhdystehtaat, joka 1881 nimettiin uudelleen Yhdysoluttehtaksi, jolla nimellä se tultiin tuntemaan aina Viipurin suomalaisen historian loppuun saakka. Toimintaa laajennettiin jatkuvasti mm. ostamalla **Johan Fredrick Richardtin** tukkuyhtiöltä pienempi Papulan oluttehdas, vuokraamalla Hackman-yhtiöltä Pantsarlahden tehtaan entiset tilat sekä rakennuttamalla kokonaan uusia tiloja laajoja varastoja ja

⁴ Lankinen 2013

⁵ Beerfinland

⁶ Hirn 1969

henkilökunnan asuntoja myöten. Kuriositeettina oli ohravarastoa jyräjätuhoilta suojelleet lukuisat kissat. Korkeaa laatua edusti tanskalainen olutmestari **Böggild**, jonka panema bock-olut sai kunniakirjan Pietarin maailmannäyttelyssä 1870. Tehdas oli ajassaan kiinni keskittymällä etupäässä ns. "Baijerin-olueeseen" kuten pohjahiivamenetelmällä valmistettavaan lageria silloin kutsuttiin. Tuloksellisen kasvun myötä 1890-luvulle tultaessa olikin Yhdysoluttehdas jo toiseksi suurin oluenvalmistaja Suomen alueella yli 2 miljoonan litran vuosituotannolla, johon asemaan se ei enää myöhemmin kyennyet kohoamaan. Tässä yhteydessä on syytä mainita, miten mainontaan usein liittyvää kilpailua ja kynnärpäätaktikointia edusti varhaisena esimerkkinä sarja tapauksia 1800-luvun lopulla: Yhdysoluttehtaalle aiheutti suurta harmia erään pietarilaisen oluttehtaan ja Viipurissa toimineiden pietarilaisten kauppiaiden ikävä tapa jäljitellä tuotteissaan Yhdysoluttehtaan etikettejä kuvia ja kauppanimiä myöten. Yhdysoluttehdas joutui toistuvasti lehdistössä esittelemään yleisölle oikeita etikettejään, jotta nämä eivät erehtyisi vain muutamalla kirjaimella eroaviin plagiaatteihin! Tämä oli siis tilanne ennen markkinatuomioistuinta ja kilpailuneuvostoa, jotka perustettaisiin vasta vajaat 100 vuotta myöhemmin.⁷

Yhdysoluttehtaan ohella Viipurin oluthistorian toinen klassikkonimi on Sergejeffin oluttehdas, jonka tarina alkoi 1860-luvulla perustetusta toiminimi **Tschuschoff & Sepetoffin Bavaria** -oluttehtaasta, joka ajautui konkurssiin 1893. Jaroslavilaislähtöinen puotiapulaisena uransa aloittanut *self-made-man*, kauppaneuvos **Feodor Sergejeff** tarttui tilaisuuteen ja uudisti tehtaan, nostaen sen kuudessa vuodessa Suomen neljänneksi suurimmaksi panimoksi. Sergejeffin konserni oli 1900-luvun alun Viipurissa ja koko maan mittapuullakin merkittävä tekijä työllistäen huomattavan määrän kaupunkilaisia ja tuottaen oluen ohella tupakkaa, saippuaa ja tiiliä, kuuluipa siihen vielä oma laivanvarustamo sekä pankki- ja kiinteistöliiketoimintaa.⁸

Alustuksen viimeisen osan muodostaa katsaus Viipurin lopulta varsin lyhyeksi jääneeseen itsenäisyyden aikaiseen suomalaiskauteen, vuosiin 1917-1939 ja lopulta poikkeusvuosiin 1941-44. Ravintolaelämän kannalta itsenäisyyden ensimmäiset 15 vuotta olivat sananmukaisesti kuivaa aikaa: uutena käsitteenä raittiusravintolat ilmestyivät puhelinluetteloihin. Kuitenkin yritteliäisyyttä riitti, vaikeaa aikaa uhmaamaan avattiin 20-luvulla paikallishistoriasta ammentaneet Pyöreä Torni ja Viipurin pamauksesta tunnetun linnanisännän mukaan nimetty hotelli-ravintola Knut Posse. Puhuttaessa Viipurista ja alkoholista kieltolakivuosiin, ei olisi tahdikasta sivuuttaa tämän ajanjakson varmaankin kuuluisinta viipurilaista, suomalaisten pirtusalakuljettajien ykkösnameä, seikkailija **Algoth Niskaa**. Viipurin molemmat oluttehtaat osoittivat erinomaista mukautumiskykyä ja mietoja mallasjuomia valmistaen pysyivät elinvoimaisina koko 1920-luvun. Ns. väliaikaisen kieltolain voimaantulo 1917 asetti etenkin Yhdysoluttehtaan ongelman eteen: tehtaalla oli edelleen varastot täynnä lakia edeltäneen aikana valmistettua, nyt rajoitusten vastaista olutta. Tästä ongelmasta saatettiin kuitenkin selviytyä laimentamalla olut uusien määräysten mukaiseksi, alle kahteen tilavuusprosenttiin. Viipurilaiset tottuivat ainakin nimellisesti kotikaupunkinsa uusiin tuotteisiin, Sergejeffin Pilsneriin,

⁷ Beerfinland

⁸ Melanko 2011

Yhdysoluttehtaan Linnapilsneriin ja molemmissa panimoissa samalla nimellä tuotettuun Pöytäolueeseen, Taffel-Öliin.

Kieltolain korvaututtua väkijuomalailla 1932 Alkoholiliike avasi Viipuriin nopeaan tahtiin peräti viisi myymälää, joista yksi oli "olutkeskusmyymälä". Nimikkeestä päätellen oli oluenmyynti keskitetty tähän pisteeseen, joka toimi suurimman myymälän, ns. Viipuri-ykkösen yhteydessä Pellervonkatu 1:ssä, hiljattain valmistuneessa funkis-talossa.⁹

Toisen veroluokan olutta - tätä 3,2%:n tilapäistä kummajaista oluthistoriassamme - valmistettiin luonnollisesti myös Viipurissa sekä Yhdysoluttehtaan että Sergejeffin toimesta, kuten etikettiliitteestä¹⁰ näemme. 30-luvun loppua kohti tultaessa poliittinen tilanne Euroopassa kiristyi, mutta samanaikaisesti ravintolaelämä ja erityisesti oluen menekki virkistyi - vuosisadan vaihteen huippulukemista jäätiin silti kauas. Saadaksemme nopean yleiskuvan Viipurin ravintolatilanteesta ensimmäisen suomalaisepookin lopulla, Viipurin puhelinluettelon faksimile vuodelta 1939 antaa meille tähän hyvän tilaisuuden. Huomiota herättävät historiaa ja lähimaantiedettä henkivät nimet, kuten Torkel - viittauksena väitetyksi Viipurin linnan perustaneeseen **Torkel Knuutinpoikaan**, Knut Posse, Äyräpää ja Valamo. Ajassa kiinni ovat puolestaan Funkis, Mainos, Aula ja Kultainen Karhu, joka oli Isänmaallisen Kansanliikkeen IKL:n isännöimä ravintola - eräänlaista ajankuvaa sekin. Viimeistä täyttä vuottaan kaupungissa toimi myös sittemmin Helsinkiin kotiutunut Lehtovaara.¹¹

1930-luvulla myös Viipurin jäljelle jääneet panimot elivät kukoistuskauttaan. Sergejeffin oluttehdas valmisti Iskua, Pukkia ja Voimaa, teki merkittäviä investointeja uusiin laitteistoihin ja aloitti vieläpä virvoitusjuomatuotannon 30-luvun lopulla vuoden 1940 Helsingin olympiakisoja silmälläpitäen. Niitä, joita koskaan ei pidetty. Vielä paremmin sujui Yhdysoluttehtaalla, jonka oluttuotanto pysytteli vajaassa miljoonassa litrassa. Janoisille valmistettiin I ja III veroluokassa viinimäiseksi luonnehdittua Yhdysolutta. Laadusta vastasivat saksalaiset panimomestarit **August Seidensticker** ja hänen jälkeensä **Matheus Müller**. Tehtaan merkittävä erikoisuus oli oma 12 metrin syvyinen kaivo, jonka veden vuori-insinööri **Gustaf Aartovaara** totesi 1938 olevan radioaktiivista - peräti 405 machen yksikköä. Ajan tavan mukaan tämä tietysti nähtiin merkittävänä kilpailuetuna, mainostettiinpa 1930-luvulla Yhdyslähteen veteen tehtyä radioaktiivista olutta suorastaan terveysjuomana!¹²

Mitä sodasta sitten seurasi kaupungin panimoille ja ravintoloille? Sotatoimialueeksi muuttuneelta Viipurin seudulta Sergejeffin konttori evakuoitiin joulukuussa 1939 Mikkelin kautta Jyväskylään. Pietarin radan varressa sijainnut tehdas vaurioitui pahoin Viipurin pommituksissa ja sen raunioiden kerrotaan olleen suorastaan maaliskuisen kaupunkitaistelun yhtenä näyttämönä. Entinen suuri oluttehdas vaipui pöytälaatikkoyhtiöksi, jonka olemasaolo juridisesti

⁹ Virtuaali-Viipuri -sivusto

¹⁰ Esitelmän kuulijoille jaettu kuvaliite, jossa Yhdysoluttehtaan ja Sergejeffin oluttehtaan etikettejä 1900-luvulta. Kuva-aineisto Kim Lindbergin kokoelmista. Tekijän hallussa.

¹¹ Viipurin puhelinluettelot 1938 ja 1939

¹² Yhdysoluttehtaan sanomalehtimainoksia 1930-luvulta. Tekijän hallussa.

kuitenkin päättyi vasta yhtiön purkuun 1972.¹³ Muutamia kuukausia kauemmin sinnitteli Yhdysoluttehdas, jonka panimotoiminta keskeytettiin vasta rintaman edettyä helmikuussa 1940 vajaan kolmenkymmenen kilometrin päähän Summaan. Yhdysoluttehtaan laitteistot ja varastot jäivät rauhan tultua uusien isäntien käsiin, jotka kiirehtivät heti laajentamaan toimintaa mm. viisinkertaistamalla henkilöstön ja tuplaamalla tuotantovolyymin. Sodan tuulten uudelleen puhaltaessa Euroopan taivaalla hävisi Yhdysoluttehdas lopulta tuleen ja savuun lukuisien muiden arvokkaiden rakennusten tapaan venäläisten vetäytyessä Viipurista elokuussa 1941.

Vielä hetkeksi syntyi kuitenkin raunioille eloa; asemasotavaiheessa ryhdyttiin takaisin valloitettua Viipuriakin jälleenrakentamaan ja tamperelainen Pyynikki Oy tuli tehtaan jäänteiden uudeksi isännäksi; toiminta alkoi nyt nimellä Viipurin Olut. Kuten sota-ajan olutkulttuuria käsittelevässä aiemmassa esityksessäni mainitsin, valmistettiin jatkosodan vuosina Viipurissa 1943-1944 lähinnä virvoitusjuomia ja Tähti -ykkösolutta - erityisellä Viipuri-etiketillä, jossa itseoikeutetusti näyttäytyi kaupungin symboli Viipurin linna. Ravintolaelämäkin elpyi vielä tilapäisesti palvelemaan kaupunkiin vähitellen palaavaa siviiliväestöä ja siellä jatkuvasti oleskelevia sotilaita. Enimmillään parikymmentä ravintolaa ja kymmenkunta majoitusliikettä ehti olla toiminnassa tämän suomalaisen Viipurin viimeisen epookin ajan. Ilmeisesti aivan viimeisiä kertoja suomalainen olut palveli janoisia Viipurissa, kun jo evakuoituun "aavekaupunkiin" saapuivat 19. kesäkuuta Itä-Karjalasta kiireesti siirretyn 20. Prikaatin miehet. Kaupunki oli nyt viimeisiä tunteja suomalaisissa käsissä. Sodan lopputulemana Viipurin mukana jäivät myös Yhdysoluttehtaan varastot venäläisille ja panimo vaipui lopullisesti historiaan.¹⁴

Edellä esitetyn päätteeksi ajatusleikki: Jos historia olisi tiettyjen käännekohtiensa osalta kulkenut toisin, voidaan perustellusti pohtia, olisiko eräs maamme juoduimmista kauppavahvaisista lagereista nyt kenties "Jeff" - mukaillen erään toisen venäläisperäisen nimen lyhennettyä kauppanimeä?

Lähteet

Beerfinland: Suomen panimot -sivusto, Viipuri -artikkeli
http://www.beerfinland.com/suomen_panimot/viipuri.htm

Hietanen, Silvo (2007)
Viipuri - seitsemän vuosisadan kaupunki
Teoksessa Elfvengrén, Eero & Tammi, Eeva (toim.), *Viipuri 1944: miksi Viipuri menetettiin?*
WSOY: Helsinki

Hirn, Sven (1969)
Viipurin kapakat 1850-luvulla
Alkoholipolitiikka 34(2): 80-86

¹³ Melanko 2011

¹⁴ Tyni 2017

Lankinen, Juha (2013): Viipurin panimot ja kapakat
Artikkelin internet-versio: <http://www.virtuaaliviipuri.tamk.fi/fi/story/6> (Luettu 30.7.2017)

Malminen, Erkki (1987)
Humalasta olutmauste
Alkoholipolitiikka Vol. 52(5): 247-253

Melanko, Valdemar (2011): Viipurilaisen oluttehtaan tarina
Teoksessa Vatanen, Arvo (toim.), *Viipuri - haavoittunut kaunotar*
Arvokirjat: Helsinki

Tyni, Mikko (2017)
Olut ja sota-aika
Esitelmä Olutkulttuuriseura ry:ssä maaliskuussa 2017

Viipurin puhelinluettelot 1938 ja 1939
(käytetty digitoituja versioita)